

Toekomst van de metalektro

Achtergrond

Het Europese bedrijfsleven heeft de laatste jaren vaak gewezen op de gevaren van terreinverlies ten opzichte van belangrijke concurrenten uit bij voorbeeld de VS en Japan. Europa had in 1986 een bruto binnenlands produkt van 3,5 biljoen ecu. Het vormt met ruim 320 miljoen consumenten een enorme markt, maar is versnipperd door de vele belemmeringen in het verkeer tussen de lidstaten. De markten van de VS en Japan zijn niet groter dan de Europese markt, maar het bedrijfsleven heeft het er makkelijker, omdat het geen last heeft van interne grenzen.

Bij de Europese eenwording is al enige vooruitgang geboekt. Het verkeer van industriële goederen tussen de lidstaten ondervindt nog slechts bij uitzondering directe handelsbelemmeringen. Maar de integratie is nog lang niet voltooid. De afzetmogelijkheden in Europa zijn nog altijd beperkt door fysieke belemmeringen voor goederen en personen, technische belemmeringen voor goederen, personen, diensten en kapitaal, en door fiscale belemmeringen. De Europese Commissie wil nu ook deze hindernissen wegwerken, en heeft daartoe in juni 1985 het *Witboek inzake de voltooiing van de interne markt in 1992* gepubliceerd. Dit document bevat een tijdschema voor de maatregelen die tot eind 1992 genomen moeten worden om per 1 januari 1993 te kunnen spreken van een voltooide interne markt. In veel gevallen zijn de inhoud en de gevolgen van deze maatregelen nog onduidelijk. Er is echter zoveel politieke steun voor het programma dat de vol-

tooiing van de Europese markt slechts een kwestie van tijd lijkt. Deze steun is gebaseerd op de positieve effecten die van de maatregelen worden verwacht.

De Europese Commissie heeft de macro-economische effecten van een Europa zonder grenzen geraamd op een additionele groei van het bruto binnenlands produkt van 4 à 5%, een toeneming van de werkgelegenheid met 1,8 miljoen arbeidsplaatsen en een prijsdaling van 5 à 7 procent¹. Men verwacht bovendien een gelijkmatige spreiding van deze effecten over de lidstaten. Het afschaffen van de diverse belemmeringen kan per sector en per land echter wel heel verschillende gevolgen hebben. In dit artikel wordt ingegaan op de betekenis van 'Europa 1992' voor de Nederlandse metaal- en elektrotechnische industrie². Daartoe wordt eerst ingegaan op enkele kenmerken van deze sector. Daarna worden de economische vooruitzichten voor de sector beschreven onder de veronderstelling van een ongewijzigde Europese context. Vervolgens komt de invloed van de voltooiing van de interne markt aan de orde. Ten slotte wordt ingegaan op de kansen en bedreigingen van 'Europa 1992' voor de bedrijven in de metalektro-industrie.

Kenmerken

De Nederlandse metalektro-industrie bestrijkt het hele gebied van de basismetaal tot de fijnmechanica. In dit artikel beperken we ons tot de bedrijfstakken metaalprodukten, machinebouw en elektrotechniek. In 1985 bedroeg de totale produktie van deze sectoren in Nederland

19 mrd. ecu (f 49 mrd.); voor de EG als geheel was dit 505 mrd. ecu. Het aandeel van Nederland in dit totaal bedraagt dus 3,8%. Bijna de helft hiervan komt voor rekening van de elektrotechniek.

De sector heeft de volgende kenmerken³:

- de produktie richt zich met name op intermediaire en investeringsgoederen voor bedrijven in industrie en dienstensector;
- de Nederlandse markt kent ten opzichte van de andere beschouwde Europese landen een lage zelfvoorzieningsgraad⁴. Van het totale verbruik wordt 50 à 75% in Nederland geproduceerd. In andere Europese landen is dit meer dan 80%;
- de R&D-inspanningen zijn in Nederland relatief hoog. Dit geldt zowel voor de uitgaven als voor de personele bezetting. Uit Nederland komen relatief veel octrooi-aanvragen bij het Europees Octrooibureau;
- het aantal grote bedrijven (met meer dan 500 werknemers) ligt onder het Europese gemiddelde;
- het overgrote deel van de bedrijven (85%) exporteert, waarbij de export vaak meer dan de helft van de omzet vormt. Grotere bedrijven exporteren relatief meer dan kleinere. De belangrijkste exportbestemmingen zijn de aangrenzende landen;
- ruim 40% van de bedrijven produceert op basis van specificaties van afnemers. Een kleine 20% maakt alleen gestandaardiseerde produkten. Kleine bedrijven werken relatief meer op basis van specificaties;
- de ondernemingen zijn relatief sterk afhankelijk van een specifiek produkt of een specifieke produktgroep. Deze onderscheiden zich met name door de technische kwaliteit van concurrerende produkten;
- veel bedrijven hebben een relatief sterke band met hun belangrijkste afnemer. Deze bedrijven schijnen nauwelijks last te hebben van Nederlandse of buitenlandse concurrenten.

1. Commission of the EC, *The economics of 1992*, 1988.

2. Dit artikel is gebaseerd op het rapport *Europa '92 en de Nederlandse metalektro-industrie*. Deze studie werd uitgevoerd door de afdeling Maatschappij en Beleid van het Nederlands Economisch Instituut in opdracht van de Vereniging voor de metaal- en elektrotechnische industrie FME met medewerking van het Ministerie van Economische Zaken.

3. Deze zijn mede vastgesteld op basis van een telefonische enquête bij 400 middelgrote en kleinere bedrijven.

4. De zelfvoorzieningsgraad geeft het aandeel van de binnenlandse produktie in het totale verbruik (binnenlands plus export). Bron: Eurostat, *Nationale Rekeningen*.

Tabel 1. De Nederlandse positie ten opzichte van het gemiddelde in de EG, EG=100

	Jaar	Metaal- produkten- industrie	Machine- industrie	Elektro- technische industrie
Productie-aandeel (%)	1985	3,3	2,7	5,5
	1995	3,3	2,6	5,2
Aandeel in toegevoegde waarde (%)	1985	3,1	2,6	4,9
	1995	2,9	2,4	4,4
Productie per werknemer	1985	111	124	162
	1995	109	123	168
Toegevoegde waarde per werknemer	1985	91	105	133
	1995	84	101	122
Loonsom per werknemer	1985	98	115	128
	1995	89	101	114
AIQ	1985	109	107	96
	1995	105	101	93

Tabel 2. Directe en indirecte gevolgen van de maatregelen ter voltooiing van de interne markt voor de producenten van een aantal categorieën producten

	Halffabrikaten		Consumentengoederen		Investeringsgoederen	
	direct	indirect	direct	indirect	direct	indirect
<i>Algemene maatregelen</i>						
Fiscale harmonisatie						
- belastingen	0	*	**	*	*	*
- grensoverschrijding	*	*	*	*	*	*
Overheidsopdrachten	0	**	*	*	***	*
Verkeer van personen	0	*	0	*	0	*
Intellectueel eigendom	*	0	*	0	*	0
Vennootschapsrecht	*	*	*	*	*	*
Kapitaalverkeer	*	*	*	*	**	*
Mededingingsbeleid	*	*	*	*	*	*
<i>Sectorspecifieke maatregelen</i>						
Technische belemmeringen	**	*	**	*	**	*
Dienstenverkeer	0	*	0	*	0	*

Het aantal sterretjes geeft het belang van de maatregelen voor de producenten van de betreffende categorie producten weer

Concurrentiepositie

Het eerste doel van het onderzoek was een indruk te geven van de concurrentiepositie van Nederland binnen de EG. In tabel 1 is de ontwikkeling van een aantal indicatoren van de concurrentiepositie van de Nederlandse metaal- en elektro-industrie weergegeven. De cijfers voor 1985 zijn berekend op grond van Eurostat-gegevens. De positie in 1995 is exclusief het 1992-effect, en is afgeleid van macro-economische vooruitzichten en sectorspecifieke ontwikkelingen⁵. Voor de productie en de toegevoegde waarde per werknemer duidt een index groter dan 100 op een relatief goede concurrentiepositie; voor de loonsom en de arbeidsinkomensquote geldt het omgekeerde.

In 1985 heeft de Nederlandse metaal- en elektro-industrie in alle deelsectoren een hogere productie per werknemer dan het gemiddelde van de Gemeenschap. De bruto toegevoegde waarde per werknemer in de sector metaalproduk-

ten is lager dan het Europese gemiddelde, maar in de andere sectoren is zij hoger. De loonsom per werknemer vormt een concurrentienadeel voor Nederland. Dit nadeel komt tevens tot uitdrukking in de relatief ongunstige arbeidsinkomensquotes. Binnen de Nederlandse industrie heeft de elektrotechnische industrie een relatief goede concurrentiepositie ten opzichte van het Europese gemiddelde. De metaalprodukten en de machine-industrie nemen neutrale posities in.

In de periode 1985-1995 verslechtert de concurrentiepositie in termen van de toegevoegde waarde per werknemer. Dit wordt enigszins gecompenseerd door de achterblijvende loonkostenontwikkeling. Als gevolg van deze ontwikkeling blijft de groei van productie en toegevoegde waarde van de Nederlandse metaal- en elektro-industrie achter bij die in de Gemeenschap. Het Nederlandse aandeel in de Europese productie en toegevoegde waarde zal dan ook teruglopen. Dit geldt met name voor de elektrotechnische industrie.

Tabel 3. Het effect van de voltooiing van de interne markt, procentuele verschillen met het basisscenario in 1995

	Europa	Nederland
<i>Metaalproduktenindustrie:</i>		
- werkgelegenheid	2,0	1,9
- productie	6,1	6,0
- toegev. waarde per werknemer	4,0	4,0
- prijzen in ecu	-7,9	-8,0
<i>Machine-industrie:</i>		
- werkgelegenheid	2,0	1,9
- productie	6,0	6,0
- toegev. waarde per werknemer	3,8	4,0
- prijzen in ecu	-8,1	-8,0
<i>Elektrotechnische industrie:</i>		
- werkgelegenheid	2,0	1,9
- productie	6,0	6,0
- toegev. waarde per werknemer	3,8	4,0
- prijzen in ecu	-9,5	-9,4

Bron: Eurostat, *Nationale Rekeningen*; Commissie EG, *Basic studies*, deel 2.

Europa 1992

De volgende stap in de analyse is na te gaan op welke manieren het 1992-programma deze concurrentiepositie kan wijzigen. In het witboek is een inventarisatie gemaakt van de maatregelen die nodig zijn om de interne markt te voltooien. In tabel 2 is een overzicht gegeven van de maatregelen die voor de metaal- en elektro-sectoren van belang zijn. In deze tabel is onderscheid gemaakt tussen algemene en specifieke maatregelen. Verder is onderscheid gemaakt naar type product, omdat de gevolgen van de maatregelen verschillen voor de producenten van respectievelijk investerings-, consumptie- en intermediaire goederen. Bovendien is aangegeven of de ondernemingen direct met de maatregelen worden geconfronteerd of indirect, dat wil zeggen via hun afnemers of toeleveranciers.

We zullen kort ingaan op de belangrijkste maatregelen. Allereerst zijn de voorstellen inzake de overheidsaankopen van groot belang voor de producenten van investeringsgoederen; dit zal indirect doorwerken op de toeleveringsbedrijven van deze sectoren. Veranderingen ten aanzien van technische belemmeringen (harmonisatie van normen en standaarden) zijn van algemeen belang voor de metaal- en elektro-bedrijven, zowel met het oog op de mogelijkheden op de markt, als voor de toeleveranciers.

5. Zie NEI, *Europa '92 en de Nederlandse metaal- en elektro-industrie*, oktober 1988, hfst. 4.

De maatregelen inzake de grensoverschrijding treffen direct en indirect het internationaal opererende bedrijfsleven; kostenverlaging van expeditie en transport is hier in de indirecte sfeer van belang. De fiscale harmonisatie zal vooral de marktsegmenten raken waar bijzondere verbruiksbelastingen de prijsvorming beïnvloeden.

De maatregelen inzake arbeid, diensten en het kapitaalverkeer zijn indirect van belang voor de bedrijven in de metaalektro-industrie. Men kan bij voorbeeld een verlaging verwachten van de kosten voor (onder andere financiële) diensten, een flexibeler arbeidsmarkt, lagere kosten voor vreemd vermogen, enzovoort. Producenten van investeringsgoederen kunnen profiteren van toegenomen financieringsmogelijkheden.

De derde stap in de analyse is het schatten van het effect van de relevante maatregelen van 1992 op de verwachte ontwikkelingen. Het resultaat van deze berekeningen is weergegeven in tabel 3.

Ten opzichte van het basisscenario wordt voor de metaalektro-industrie in de Gemeenschap een additionele toename verwacht van productie en werkgelegenheid van respectievelijk 6 en 2%. De toegevoegde waarde zal circa 4% extra stijgen. De prijzen zullen in 1995 8 à 9% lager uitkomen dan in het geval dat de binnengrenzen intact blijven. De vooruitzichten voor Nederland wijken nageen niet af van het Europese gemiddelde. Tussen de drie bedrijfsklassen zijn er maar zeer kleine verschillen. Per marktsegment en per bedrijf kunnen zich wel verschillen voordoen.

De voorstellen inzake de overheidsaankopen zijn met name van belang voor de machine- en elektrotechnische industrie en hun leveranciers. In de metaalektro-industrie worden als gevolg van de toenemende internationale concurrentie prijsdalingen voorzien, die voor bij voorbeeld ketels en generatoren kunnen oplopen tot 50%.

De technische standaardisatie zal leiden tot kostenbesparingen. In de fase waarin het stelsel van wederzijdse erkenning van normen wordt geïntroduceerd, ontstaat er een concurrentievoordeel voor de landen met relatief 'lage' normen. De Europese markt kan via internationale handelshuizen ook worden geconfronteerd met importprodukten van slechte kwaliteit uit derde landen, die in een bepaalde lidstaat worden ingevoerd en daarna in de hele EG vrij kunnen worden verkocht.

Kansen en bedreigingen

Op grond van bovenstaande analyse zijn de kansen en bedreigingen voor de bedrijven in de metaalektro-industrie

geïventariseerd. Deze zijn van belang bij het formuleren van de ondernemingsstrategie voor de komende jaren.

'Europa 1992' biedt vele kansen. Er is reden voor optimisme over de economische groei, waarvan ook alle metaalsectoren zullen profiteren. De toenemende concurrentie maakt de produkten van leveranciers goedkoper, hetgeen de produktiekosten drukt. Door het wegnemen van de belemmeringen voor de export zullen de kosten die met de export gemoeid zijn dalen en worden de R&D-inspanningen efficiënter benut. Bij de geënuquëerde bedrijven bestaat de indruk dat de voltooiing van de interne markt nauwelijks invloed zal hebben op hun marktpositie in Nederland; op de EG-markt zien de bedrijven wel een uitbreiding van hun mogelijkheden.

Er zijn echter ook bedreigingen. De marktpositie van Nederland binnen de Gemeenschap verslechtert de komende jaren, al is deze verschuiving nauwelijks te wijten aan de gevolgen van Europa 1992. Hiervoor zijn andere factoren verantwoordelijk, zoals de relatief hoge loonkosten, de sterke positie van de gulden en de structuur van de sector.

De sterke exportpositie van de sector wordt ook bedreigd. Nederlandse ondernemers zijn van oudsher exporteurs en hebben de problemen die aan internationale handel kleven vroeger al overwonnen. Dit kan leiden tot een gebrek aan alertheid, waardoor ondernemers uit andere landen, voor wie na 1992 een hoop problemen zijn opgelost, de kans krijgen om Nederlandse exporteurs te verdringen. Daar komt bij dat de groei in de jaren negentig vooral wordt verwacht in het zuiden van Europa, terwijl Nederland met name naar de noordelijk lidstaten exporteert. Natuurlijke barrières op het gebied van cultuur en taal kunnen een verdere uitbreiding van het aandeel in de gemeenschappelijke markt bemoeilijken.

Speciale aandacht verdienen de kleinere metaalbedrijven: deze zijn vaak sterk gespecialiseerd, produceren overwegend op specificatie en hebben een klein aantal afnemers waar ze een sterke band mee hebben. Deze bedrijven zullen te kampen krijgen met een toenemende concurrentie op zowel de binnenlandse als de EG-markt. Hier is alertheid op de ontwikkelingen bij de grootste klanten en een versterking van het acquisitie-apparaat noodzakelijk; horizontale en verticale samenwerking kunnen nodig zijn om een evenwichtiger marktpositie op te bouwen.

Met betrekking tot de strategieverandering neemt het kleinere bedrijf in de metaalektro-industrie een afwachtende houding aan. Als antwoord op de Europese markt denkt men vooral aan samenwerking met andere bedrijven. In de machinebouw en de elektrotechniek

zal men zich concentreren op het bewerken van bestaande markten met het bestaande produktenpakket.

Al met al is de conclusie dat de voltooiing van de interne markt nieuwe kansen biedt, maar dat er ook bedreigingen zijn. De uitgangspositie voor de jaren negentig is in vergelijking met de grote landen van de Gemeenschap niet in alle opzichten gunstig. De positie van de Nederlandse metaalektro-industrie in de Gemeenschap zal geleidelijk teruglopen. Dit is echter niet het gevolg van de Europese eenwording, maar van het ongunstige economische klimaat in Nederland.

**J.D.M. Koppies
W.T.M. Molle
R.L.A. Morsink**

De auteurs zijn werkzaam bij het Nederlands Economisch Instituut. Ze danken drs. B. van Holst voor zijn commentaar op een eerdere versie.